

EIŽ PROGRAM DODJELE STIPENDIJA
POTPORA ZA ZNANSTVENO-ISTRAŽIVAČKI RAD

EFEŽANIMA 5,21-33: METAFORE POD POVEĆALOM

Bruna Velčić

Biografija

Bruna Velčić rođena je 1977. godine u Rijeci. Diplomirala je na Teologiji u Rijeci, područnom studiju Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a potom stekla licencijat i doktorat na Papinskom Biblijskom Institutu u Rimu iz Starog zavjeta – Petoknjižje. Kratko vrijeme radila je kao vjeroučiteljica i kao voditeljica Ureda nadbiskupa Mate Uzinića u Rijeci. Predavala je predmete iz Starog zavjeta na Teologiji u Rijeci i u Centru za protestantsku teologiju Matija Vlačić Ilirik Sveučilišta u Zagrebu gdje je danas zaposlena kao docentica. Članica je *Society of Biblical Literature*, hrvatske sekcije *Europskog društva žena u teološkom istraživanju* (ESWTR–CS) i organizacijskog odbora *Mediterranskih teoloških susreta* Riječke nadbiskupije. Objavila je više znanstvenih radova u domaćim i stranim časopisima i zbornicima te s izlaganjima sudjelovala na više domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova u zemlji i inozemstvu, a prevela je i nekolicinu knjiga iz struke s engleskog, njemačkog i talijanskog jezika na hrvatski jezik. Suradnica je časopisa „Biblija danas“ i „Zvona“ te emisije HRT-a „Biblija“.

Sažetak

Među teolozima je naširoko prihvaćeno tumačenje da se u Efežanima 5,21-33 međusobno isprepliću dva prikaza Krista i Crkve: Krist se prikazuje kao „glava“ i „zaručnik“, a Crkva je prikazana kao njegovo „tijelo“ i „zaručnica“. Svadbene slike prisutne u tekstu često se koriste kao argument za tvrdnju da samo muškarci mogu predstavljati Krista u zaređenoj službi. U ovom se radu metafore u Efežanima 5,21-33 preispituju unutar šireg konteksta Pavlovih poslanica. Tvrdi se da navedeni odlomak ne sadrži svadbene slike, već da se u Efežanima 5,21-33 odnos između Krista i Crkve prikazuje isključivo kroz metafore glave i tijela. Rad pokazuje da se ove metafore izvrsno uklapaju u širi metaforički prikaz odnosa između Krista i Crkve u Pavlovim poslanicama, osobito u Kološanima i Efežanima, u kojima se metafore glave i tijela koriste zajedno kako bi prikazale životnu vezu između Krista i Crkve (Kol 1, 18; 2, 19; Ef 1,22-23; 4,15-16). Dok je u Kološanima i Efežanima ova životna veza između „glave“ i „tijela“ prikazana kroz sliku rasta (Kol 2,19; Ef 4,15-16), u Efežanima 5 se naglasak stavlja na posvećenje, očišćenje, predstavljanje i njegovanje tijela. Nadalje, dok je drugdje u pavlovskim spisima naglašeno horizontalno jedinstvo „tijela“ (Rim 12,4; 1 Kor 10,17; 12,12.13.20; Kol 3,15; Ef 2,15-16; 3,6; 4,4), u Efežanima 5,31-32 se naglašava vertikalno jedinstvo, navodeći da su „glava“ i „tijelo“ „jedno tijelo“.

Ključne riječi: Poslanica Efežanima, svadbene slike, metafora glave, metafora tijela, feministička kritika.

Uvod

Među teolozima je naširoko prihvaćeno tumačenje da se u Efežanima 5,21-33 međusobno isprepliću dva prikaza Krista i Crkve: Krist se prikazuje kao „glava“ i „zaručnik“, a Crkva je prikazana kao njegovo „tijelo“ i „zaručnica“. U brojnim tumačenjima ovog teksta upravo svadbene slike zauzimaju središnje mjesto. To je vidljivo naprimjer i u 7. poglavlju apostolskog pisma pape Ivana Pavla II. *Mulieris Dignitatem*, pod naslovom „Crkva kao Kristova zaručnica“, u kojem se svadbene slike u Efežanima 5 koriste kao argument protiv pripuštanja žena svećeničkom ređenju. Kako bi se Krist prikazao kao „zaručnik“, tvrdi se u dokumentu, euharistiju mora slaviti muškarac.¹

S obzirom na to iznenađuje činjenica da se u Efežanima 5,21-33 termini „zaručnik“ i „zaručnica“ uopće ne pojavljuju. S druge strane, pojam *sōma* („tijelo“, eng. *body*) pojavljuje se tri puta (r. 23, 28, 30), pojam *sarks* („meso / tijelo“ eng. *flesh*) dva puta (r. 29, 31), a pojam *melē* („udovi“) jednom (r. 30). Nadalje, u 5,23 izričito se navodi da je Krist „glava“ Crkve, a Crkva njegovo „tijelo“. U okviru ranijeg rada objavljenog 2022., primjenjujući metodu pomnog čitanja (engl. *close reading*) zaključila sam da ovaj tekst ne sadrži svadbene slike te ne govori o „zaručniku“ i „zaručnici“. Umjesto toga, u Efežanima 5,21-33 se odnos između Krista i Crkve prikazuje kao odnos između „glave“ i „tijela“. Povlačeći analogiju između bračnog odnosa i odnosa između Krista i Crkve, tekst poziva kršćansku ženu da se pokori mužu, a muža da – slijedeći Kristov primjer – djeluje kao „glava“ žene.²

U ovom radu idem korak dalje te pobliže proučavam metafore u Efežanima 5,21-33, preispitujući valjanost svojih ranijih zaključaka i istražujući slične metafore i vokabular u

¹ Usp. IVAN PAVAO II, *Mulieris Dignitatem: Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom Marijanske godine* (15.VIII. 1988.), Zagreb, 1989.

² Usp. Bruna VELČIĆ, Nuptial Imagery and the Bridegroom and Bride Metaphors in Ephesians 5:21-33: A Reconsideration [Svadbene slike i metafore zaručnika i zaručnice u Efežanima 5, 21-33: novo razmatranje], u: Lilly NORTJE – MEYER (ur.), *Feminist Interpretations of Biblical Literature* [Feminističke interpretacije biblijskih tekstova], Newcastle upon Tyne, UK, 2022, 156-172. Autor dakako polazi od analogije između bračnog odnosa i odnosa Krista i Crkve, ali ključni odnosi koje analogija ističe su naznačeni metaforama „biti glava“, odnosno „biti tijelo“. Zaključak da je odnos Krista i Crkve poput bračnog odnosa (jer se uspoređuje s bračnim odnosom) nije nužna posljedica analogije, već proširenje temeljeno na drugim biblijskim tekstovima u kojima se njihov odnos izričito opisuje kao takav (npr. Otk 19,7-9). To je vidljivo na sljedećem primjeru: „muž je glava žene, kao što je kralj glava naroda, svojega tijela“. Kad je riječ o odnosu kralja i naroda, ova analogija ukazuje na vodstvo i podložnost, a ne nužno na bračni odnos, odnosno na to da kralja možemo smatrati „mužem“ naroda, a narod njegovom „ženom“.

drugim Pavlovim poslanicama.³ Rad je podijeljen u dva dijela. U prvom dijelu dajem kratak pregled metafora pomoću kojih se opisuje Krista i Crkvu u Efežanima 5,21-33, dok u drugom analiziram metafore glave i tijela te s njima povezane pojmove u drugim Pavlovim poslanicama. Istraživanje pokazuje da se metafore glave i tijela u Efežanima 5,21-33 podudaraju sa širim metaforičkim prikazom odnosa između Krista i Crkve koji pronalazimo u Pavlovim poslanicama, podupirući zaključak da Efežanima 5,21-33 ne sadrži svadbene slike, već se u prikazima Krista i Crkve oslanja isključivo na metafore glave i tijela.

1. Metafore glave i tijela u Efežanima 5,21-33

Efežanima 5,21-33 čine prvi dio “kućnih pravila” koja pronalazimo u redcima 5,21 – 6,9, i donose etičke smjernice za bračni odnos u kršćanskom kućanstvu. Odlomak je podijeljen u dva dijela: redci 5,21-24 sadrže poticaj ženama (r. 22: zapovijed; r. 23-24: obrazloženje); redci 5,25-33 poticaj muževima (r. 25a: zapovijed; r. 25b-27: prvo obrazloženje; r. 28-33: drugo obrazloženje).⁴ U nastavku ću ukratko analizirati svaki dio, obraćajući posebnu pozornost na metafore kojima se označavaju Krist i Crkva.

1.1. Efežanima 5,21-24: Poticaj ženama

Perikopa započinje temom uzajamne podložnosti, određujući tako ton uputa o odnosu između muža i žena (r. 21).⁵ Nastavlja se poticanjem žena da se pokore svojim muževima, baš kao što je Crkva podložna Kristu (r. 22, 24). Taj se poticaj zatim pojašnjava obrazloženjem da je muž „glava“ žene, baš kao što je i Krist „glava“ Crkve te spasitelj „tijela“ (r. 23). Paralelizam između izraza „glava Crkve“ i „spasitelj tijela“ u retku 23 ukazuje na to da je odnos između Krista i Crkve ovdje prikazan kroz metafore „glave“ i „tijela“, kojima se, u kontekstu redaka 5,21-24, izražava hijerarhijska struktura odnosa Krista i Crkve: Kristovo poglavarstvo i

³ Ovaj je rad nastao u okviru Programa Ekumenske inicijative žena (EIŽ) za dodjelu potpora za znanstveno-istraživački rad ženama znanstvenicama i aktivisticama u 2024. godini (EFP 2024).

⁴ Za analizu strukture ove perikope usp. Roman MAZUR, *La retorica della Lettera agli Efesini* [Retorika Poslanice Efežanima], Milano, 2010, 325-348.

⁵ Rečenica bez glagola u Efežanima 5,22 ukazuje na to da je 5,21 dio perikope jer odgovarajući glagol moramo potražiti u retku 21, a isto tako i pojam „straha“ tvori inkluziju sa retkom 33.; usp. Andrew LINCOLN, *Ephesians* [Efežanima], Dallas, 1990., 352.

vodstvo, i podložnost Crkve.⁶ Kršćanske bi se žene prema svojim muževima trebale ponašati kao Crkva prema Kristu (usp. Kol 3,18; Tit 2,5; te 1 Pt 3,1). Iako se žene izričito ne naziva „tijelima“ njihovih muževa, analogija između njih i Crkve navodi nas na zaključak da ih možemo shvaćati kao takve. Taj je zaključak potkrijepljen retkom 28, koji kaže da muževi trebaju ljubiti svoje žene kao svoja vlastita „tijela“.

1.2. *Efežanima 5,25-33: Poticaj muževima*

Drugi dio perikope donosi poziv muževima da ljube svoje žene kao što je Krist ljubio Crkvu.⁷ Na samom se početku ističe veličina Kristove ljubavi prema Crkvi: ljubio ju je toliko da je za nju dao svoj život (usp. Ef 5,2; Gal 2,20).⁸ Njegova je ljubav živo opisana u retcima 25-27 i 29. Teolozi koji govore u prilog prisutnosti svadbenih slika u Efežanima 5,21-33 navode kako je u ovim redcima Crkva prikazana kao Kristova zaručnica. Dajući svoj život za Crkvu (r. 25), Krist je platio cijenu koju su, prema Starom zavjetu i rabinskom nauku, zaručnici plaćali kao otkupnu cijenu za nevjestu (usp. Post 34,12; 1 Sam 18,20-27).⁹ Posvetio ju je (r. 26), ili drugim riječima „odijelio / odabrao“ za ženu, a zatim ju je opraio, na taj način simbolički vršeći čin obrednog kupanja mladenke prije svadbe (usp. Ez 16,9).¹⁰ U konačnici je „predvodi“ sebi,

⁶ Usp. Andrew LINCOLN, *Ephesians*, 369; Gregory W. DAWES, *The Body in Question: Metaphor and Meaning in the Interpretation of Ephesians 5:21–33* [Tijelo u pitanju: metafora i značenje u tumačenju poslanice Efežanima 5,21–33], Leiden, 1998, 131; Frank THIELMAN, *Ephesians* [Efežanima], 377. Grand Rapids, MI, 2010, 377. Način na koji Krist izvršava autoritet nad Crkvom zorno je prikazan u Efežanima 5,25-30: Krist se prema Crkvi odnosi s brigom i ljubavlju.

⁷ Glavna je tema ovoga dijela „ljubav“ (usp. *agapaō* u 5,25-2x, 29-3x, 33). Ljubav je važna tema u poslanici Efežanima: Pavao govori o ljubavi Boga Oca prema Isusu Kristu (1,6), o Božjoj ljubavi prema vjernicima (2,4), o Kristovoj ljubavi prema vjernicima (3,17, 19; 2,5,1-2, 25), o ljubavi kojom bi vjernici trebali ljubiti jedni druge (1,4, 15; 4,2, 15-16; 5,2; 6,23) te o ljubavi vjernika prema Gospodinu Isusu Kristu (6,24); usp. Frank THIELMAN, *Ephesians*, 133.

⁸ Kristova se „predaja“ odnosi na njegovu smrt na križu (usp. Rim 4,25; 8,32).

⁹ Usp. i Rut 4,1-7,10; Hoš 3,2; Iz 43,3-4; Bab. Qidd. 2a; 7a-9a; 11a-13b i vidi Markus K. BARTH, *Ephesians 4-6. A New Translation with Introduction and Commentary* [Efežanima 4-6. Novi prijevod uz uvod i komentar], Garden City, NY, 1974, 670-671.

¹⁰ Glagol *hagiazō* („posvetiti“) bi ovdje, kao i u rabinskim tekstovima, značio „odabiranje“, „izdvajanje“ žene za suprugu. Usp. J. Paul SAMPLEY, „*And the Two shall become One Flesh*“: *A Study of Traditions in Ephesians 5:21-33* [„I dvoje njih bit će jedno tijelo“: proučavanje tradicijskih običaja u Efežanima 5:21-33], Cambridge, 1971, 42; Markus K. BARTH, *Ephesians 4-6*, 689. Tumačenje da Efežanima 5,26 predstavlja obredno kupanje mladenke opće je prihvaćeno među mnogim egzegetima. Vidi Thomas K. ABBOTT, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistles to the Ephesians and to the Colossians* [Kritički i egzegetski komentar poslanica Efežanima i Kološanima], Edinburgh, 1897, 168-169; J. Paul SAMPLEY, „*And the Two shall become One Flesh*“, 41-42; Richard A. BATEY, *New Testament Nuptial Imagery* [Svadbene slike Novog zavjeta], Leiden, 1971, 28; Markus K. BARTH, *Ephesians 4-6*, 693; Frederick F. BRUCE, *The Epistles to the Colossians, to Philemon, and to the Ephesians* [Poslanice Kološanima, Filemonu i Efežanima], Grand Rapids, MI, 1984, 387-389; Andrew LINCOLN, *Ephesians*, 375-376; Ernest BEST, *A Critical and Exegetical Commentary on Ephesians*, Edinburgh, 1998, 541-544; Charles H. TALBERT, *Ephesians and Colossians* [Efežanima i Kološanima], Grand Rapids, MI, 2007, 141-142; Clinton E. ARNOLD, *Ephesians* [Efežanima], Grand Rapids, MI, 2010, 386-389; Frank THIELMAN, *Ephesians*, 385; André VILLENEUVE, *Nuptial Symbolism in Second Temple Writings, the*

u svoj njezinoj slavi, svetu i bez mane, baš kao što Pavao u 2 Korinćanima 11,2 „privodi“ korintsku crkvu Kristu, „mužu“, „kao čistu djevicu“.¹¹ Neki teolozi smatraju da se ova slika nastavlja i u retku 29, gdje se Crkva navodno uspoređuje s „mladom zaručnicom koju zaručnik hrani i njeguje do njezine zrelosti“.¹² Konačno, citat iz Postanka 2,24 u retku 31 tumači se kao prikaz otajstvenog braka između Krista, zaručnika, i njegove zaručnice, Crkve.¹³

Ovo je u svakom slučaju privlačna interpretacija: slika mlade, lijepe nevjestice, koja se, bez ljage i nabora ili čega takva, privodi tj. predstavlja svom zaručniku. Međutim, dva su sporna momenta u ovakvom tumačenju. Prvi je da u tekstu nema nagovještaja za prijelaz s metafora glave i tijela, prisutnih u prvom dijelu odlomka, na svadbene slike u drugom dijelu: pojmovi „zaručnik“ i „zaručnica / nevjestica“ nisu prisutni, dok se, s druge strane, pojam „tijelo“ (od grč. *sōma*) pojavljuje u redcima 28 i 30, pojam „meso / tijelo“ (od grč. *sarks*) u redcima 29 i 31 i pojam „udovi“ (od grč. *melē*) u retku 30. Drugi sporni moment tiče se inkluzije u redcima 25-28a, koja navodi na zaključak da se za Crkvu ovdje koristi metafora tijela. Naime, poziv muževima započinje u retku 25 riječima „Muževi, ljubite svoje žene kao što (*kathōs*) je Krist ljubio Crkvu te sebe predao za nju...“, a završava u retku 28a, nakon opisa Kristove ljubavi, ponavljanjem: „Tako (*houtōs*) treba da i muževi ljube svoje žene kao svoja tijela“.¹⁴ Ova izjava – da muževi trebaju voljeti svoje žene kao svoja *tijela* – ima smisla samo ako se redci 25-27

New Testament and Rabbinic Literature: Divine Marriage at Key Moments of Salvation History [Svadbena simbolika u judaizmu Drugog hrama, Novom zavjetu i rabinskim tekstovima: božanski brak u ključnim trenucima povijesti spasenja], Leiden – Boston, MA, 2016, 234-236.

¹¹ Ovo se tumačenje potkrepljuje slikama iz Pjesme nad pjesmama, gdje se za zaručnicu kaže kako nema „mane“ (*mōmos*; 4,7) i privodi se tj. predstavlja zaručniku dan njihova vjenčanja (3,6-11). Vidi J. Paul SAMPLEY, „*And the Two shall become One Flesh*“, 48-49; Richard A. BATEY, *New Testament Nuptial Imagery*, 29; Frederick F. BRUCE, *The Epistles to the Colossians, to Philemon, and to the Ephesians*, 389-391; Andrew LINCOLN, *Ephesians*, 376-378; Ernest BEST, *A Critical and Exegetical Commentary on Ephesians*, 544-547; Charles H. TALBERT, *Ephesians and Colossians*, 142; Clinton E. ARNOLD, *Ephesians*, 389-390; Markus K. BARTH, *Ephesians 4-6.*, 627-629. 678-684; Frank THIELMAN, *Ephesians*, 385-387; André VILLENEUVE, *Nuptial Symbolism in Second Temple Writings, the New Testament and Rabbinic Literature*, 236-240.

¹² Andrew LINCOLN, *Ephesians*, 379.

¹³ Cf. *Idem*, 381. Vidi i Peter T. O'BRIEN, *The Letter to the Ephesians* [Poslanica Efežanima], Grand Rapids, MI, 1999, 432.

¹⁴ Odlomak Efežanima 5,25-28a obilježen je uzastopnim poticanjem muževa da ljube svoje žene (r. 25, 28a), a odlomak 5,28b-33 obilježava ponavljanje zaključka kako je ljubav prema vlastitoj ženi kao ljubav prema samome sebi (r. 28b, 33). Prilog *houtōs* povezuje se s *kathōs* u retku 25 te ukazuje na to da je Kristova ljubav prema Crkvi onakva kakva je upravo opisana u 5,25-27; usp. Jean - Noël ALETTI, *Saint Paul épître aux Éphésiens. Introduction, traduction et commentaire* [Poslanica svetoga Pavla Efežanima. Uvod, prijevod i komentar], Paris, 2001, 282; Frank THIELMAN, *Ephesians*, 387; Andrew LINCOLN, *Ephesians*, 378.

shvaćaju kao opis Kristove ljubavi prema njegovu tijelu, a ne prema nevjesti tj. zaručnici.¹⁵ U Efežanima 5,25-27.29, dakle, ne nalazimo prikaz Crkve kao lijepe nevjestice, već se ona, u skladu s prethodnim redcima 21-24, prikazuje kao Kristovo tijelo – tijelo koje je Krist posvetio i očistio kako bi ga sebi predstavio kao slavno, sveto i bez mane.

Slike u stihovima 25-27 oslanjaju se na starozavjetne obrede posvećenja i očišćenja koji su opisani u knjigama Izlaska i Levitskom zakoniku. Naime, glagol *katharizō* – „očistiti“ (r. 26) – pojavljuje se u Septuaginti u tekstovima koji se odnose na obrednu čistoću, posebice u Levitskom zakoniku 11-15, gdje označava očišćenje postignuto kupanjem u vodi, to jest pranjem tijela.¹⁶ U tim obredima osoba pristupa i pokazuje svoje tijelo svećeniku i Bogu radi čišćenja ili potvrde obredne čistoće (usp. Lev 13,2.6.9.34; 14,7-9).¹⁷ Nadalje, dok se u Efežanima 5 spominju „ljaga“ i „nabori“ (jedn. *spilos* i *rutis*; r. 27), u Levitskom se zakoniku pojavljuju slični izrazi za mrlje ili pjegice na koži, kao što je *oulē* („oteklina“; LXX Lev 13,2.10.19.23.28; 14,56), *sēmasia* („lišaj“; LXX Lev 13,2.6-8; 14,56) i *tēlaugēma* („bjelkasta pjega“; LXX Lev 13,23). Čitav skup zakona o čistoći u Levitskom zakoniku 11-15 temelji se na uvjerenju da je Gospodin „svet“ pa bi stoga i Izraelci trebali biti „sveti“ te izbjegavati nečistoću i održavati svoja tijela čistima (Lev 11,44-45) kako bi mogli pristupiti svetištu i Bogu (Lev 12,4). Osim toga, glagol *hagiazō* – „posvetiti“ – i pridjevi „slavna“ (*endoxos*) i „sveta“ (*hagios*) te izraz „bez mane“ (*amōmos*), koji se pojavljuju u Efežanima 5,25-27, usko su povezani s propisima i obredima svećeničkog posvećenja u knjigama Izlaska i Levitskom zakoniku. Tijela svećenika, kao i tijela žrtvenih životinja, morala su biti „neokaljana“ (usp. *amōmos* u 1 Mk 4,42), odnosno bez ikakve „mane“ (*mōmos*; LXX Lev 21,17-18.21.23). Da bi bili primljeni u službu u svetištu, svećenici su morali oprati svoja tijela u vodi (Izl 29,4; Lev

¹⁵ Oni koji u tekstu iščitavaju prisutnost svadbenih slika smatraju izraz „kao svoja tijela“ iznenađujućim i vide ga kao nagovještaj retka Efežanima 5,31, gdje autor govori o mužu i ženi kao o „jednom tijelu“. Usp. J. Paul SAMPLEY, „*And the Two shall become One Flesh*” 141; Andrew LINCOLN, *Ephesians*, 378; Peter T. O'BRIEN, *The Letter to the Ephesians*, 426-427; Jean - Noël ALETTI, *Saint Paul épître aux Éphésiens*, 283.

¹⁶ Za glagol *katharizō* usp. LXX Lev 13,6; 14,2.4.7-8.11.14.17-20.23.25.28-29.31.48.57; 15,13.28; 22,4. Za kupanje u vodi (*louō* + *hydōr*) usp. LXX Lev 14,8-9; 15,5-8.10-11.13.16.18.21-22.27; 22,6.

¹⁷ Prema *Teološkom rječniku Novog zavjeta*, motiv predstavljanja nekoga Bogu u svrhu dokazivanja obredne čistoće (usp. Lk 17,14) može biti korijenom nekih figurativnih izraza kao npr. u Kol 1,22.28 ili 2 Tim 2,15. Po mom mišljenju, isti motiv čini i osnovu „predstavljanja“ o kojem je riječ u Efežanima 5,27. Usp. Georg BERTRAM – Bo REICKE, *παρίστημι παριστάνω*, u: *Theological Dictionary of the New Testament* [Teološki rječnik Novog zavjeta], V, Grand Rapids, MI, 1968, 837-841, ovdje 841.

8,6) i biti „posvećeni“ (*hagiazō* u LXX Izl 28,41; 29,1.21.33.44).¹⁸ Naposljetku su trebali odjenuti „sveto ruho na čast i slavu“ (LXX Izl 28,2; usp. *doxa* u LXX Izl 28,40; *hagios* u LXX Izl 28,2.4; 29,6.29).¹⁹

Stoga je, na temelju pojedinosti u Efežanima 5,25-28a i veza sa starozavjetnim obredima očišćenja i posvećenja, moguće zaključiti da u redcima 5,25-27 autor nastavlja za Krista i Crkvu koristiti metafore glave i tijela uvedene u redcima 5,21-24, opisujući Krista koji Crkvu – svoje „tijelo“ – posvećuje i čisti te predstavlja sebi slavno, sveto i bez mane.

Ova slika Kristove brižne ljubavi prema Crkvi – njegovu tijelu – nastavlja se do kraja odlomka. Posljednji dio uokviren je inkluzijom koja se pojavljuje u redcima 28b i 33, gdje se muževa ljubav prema ženi uspoređuje s njegovom ljubavlju prema samom sebi. Ta se ideja dalje produbljuje u redcima 29-30, u kojima se navodi da „nitko nikada ne mrzi svoga tijela, nego ga hrani i njeguje kao i Krist Crkvu“, jer „Doista, mi smo udovi njegova Tijela“. Metafore glave i tijela pristune u ovim redcima očito se odnose na Krista i Crkvu. Uz opetovano naglašavanje da je Crkva Kristovo „tijelo“ (*sōma*) i dodatak da su kršćani njezini „udovi“ (*melē*) u retku 30, redak 29 opisuje Krista koji hrani (*ektrepō*; usp. LXX Post 45,11; 47,17) i njeguje (*thalpō*; usp. LXX Pnz 22,6; Job 39,14) Crkvu kao svoje vlastito „meso / tijelo“ (*sarks*).²⁰

Izraz „meso / tijelo“ (*sarks*) ponovno se pojavljuje u Efežanima 5,31, u citatu iz LXX Post 2,24, koji govori da će čovjek prionuti uz svoju ženu, i „dvoje njih bit će jedno tijelo“. Prema 5,32 to je veliko „otajstvo“ (*mystērion*) koje se odnosi na Krista i Crkvu. Uzimajući u obzir sve navedeno, slika koja nam se ovdje nameće je slika jedinstva između Krista „glave“ i Crkve, njegova „tijela“: zajedno čine „jedno tijelo“. Konačno, u Efežanima 5,33 tekst se zaključuje još jednim poticajem muževima da „ljube“ svoje žene (usp. r. 25.28.33) i uputom ženama da budu podložne svojim muževima (usp. r. 21.33), povezujući na taj način dva glavna dijela perikope (5,21-24.25-33).

¹⁸ Lincoln primjećuje da su posvećenje i očišćenje bili povezani s obrednim pranjem i u Kumranu; usp. Andrew LINCOLN, *Ephesians*, 375.

¹⁹ U LXX, *amōmos* se najčešće koristi za tjelesno savršenstvo kao preduvjet za ritualno prinošenje žrtve ili za svećenika; usp. Friedrich HAUCK, „μῶμος ἄμωμος ἀμώμητος“, u: *Theological Dictionary of the New Testament*, IV, Grand Rapids, MI, 1967, 829-831, ovdje 830-831. Pridjev *hagios* također je pojam vezan za kultno štovanje, a označava osobinu stvari i osoba koje bi se mogle približiti božanstvu; usp. Walter BAUER, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature* [Grčko-engleski leksikon Novog zavjeta i drugih ranokršćanskih tekstova], Frederick W. Danker, ur., Chicago, 2000, 10-11.

²⁰ Doslovno značenje glagola *thalpō* je „grijati“, ali u se u prenesenom smislu koristi u značenju pružati potporu ili njegovati nekoga; usp. *Idem*, 442. Za značenje glagola *ektrepō* vidi *Idem*, 311.

2. Metafore i vokabular odlomka Efežanima 5,21-33 u drugim Pavlovim tekstovima

Nakon pregleda teksta odlomka Efežanima 5,21-33, u nastavku rada istražujem kako se metafore „glave“ i „tijela“ koje se koriste za Krista i Crkvu – zajedno s povezanim slikama „jednog tijela“, posvećenja, očišćenja, predstavljanja i njegovanja tijela – uklapaju u širi prikaz odnosa između Krista i Crkve u Pavlovim poslanicama. Istraživanje započinjem analizom metafora „glave“ i „tijela“ koje se koriste za Krista i Crkvu, nakon čega ispitujem način na koji se Pavlovi spisi bave pojmovima posvećenja, očišćenja i predstavljanja Kristu ili Bogu svetih i besprijeekornih tijela, kao i pojmovima njegovanja tijela i „jednog tijela“.

2.1. Krist Glava Crkve – On, Spasitelj Tijela (Ef 5,23)

Metafora tijela najistaknutija je slika Crkve u Pavlovom korpusu. Pavao koristi ovu metaforu u Prvoj poslanici Korinćanima i u Poslanici Rimljanima kako bi naglasio važnost jedinstva u različitosti: iako su udovi tijela – kao i članovi Crkve – mnogi, oni čine jedno tijelo. Vjernici su prisno sjedinjeni s Kristom i jedni s drugima po vjeri i krštenju (1 Kor 12,13), a to se zajedništvo krije i jača euharistijskim kruhom i vinom (1 Kor 10, 16-17) te iskazuje ljubavlju (Gal 2,20; 5,6; usp. Ef 3,16-17). Svaki je od udova tj. članova različit i posjeduje različite darove i uloge, ali je svaki važan dio života Crkve (1 Kor 12,12-27; Rim 12,4-8; usp. 1 Kor 6,15).²¹ Nasuprot tome, metafora „glave“ upotrebljava se za Krista u 1 Kor 11,3, gdje se kaže „svakomu je mužu glava Krist“. Premda među teolozima postoje prijeperi oko točnog značenja pojma *kefalē*, prevladavaju dva tumačenja te riječi: „poglavar“ i „izvor“.²²

²¹ Brojne su studije posvećene uporabi ove metafore u Pavlovim tekstovima. Vidi npr., Ernest BEST, *One Body in Christ. A Study in the Relationship of the Church to Christ in the Epistles of the Apostle Paul* [Jedno tijelo u Kristu, studija odnosa Crkve i Krista u poslanicama apostola Pavla], London, 1955; Gosnell L.O.R. YORKE, *The Church as the Body of Christ in the Pauline Corpus: A Re-examination* [Crkva kao tijelo Kristovo u Pavlovom korpusu: preispitivanje], Lanham, 1991; Ivan SICHKARYK, *Corpo (σῶμα) come punto focale nell'insegnamento paolino. Ricerca esegetica e teologica-biblica* [Tijelo (σῶμα) kao žarišna točka Pavlova nauka. Egzegetsko i teološko-biblijsko istraživanje], Roma, 2011. Vidi i Paul S. MINEAR, *Images of the Church in the New Testament* [Slike Crkve u Novom zavjetu], Philadelphia, 1960, 173-220.

²² Za raspravu na ovu temu vidi Stephen BEDALE, The Meaning of κεφαλή in the Pauline Epistles [Značenje riječi κεφαλή u Pavlovim poslanicama], u: *Journal of Theological Studies*, 5 (1954), 211-215; Wayne GRUDEM, Does kephalē ('head') Mean 'Source' or 'Authority Over' in Greek Literature? A Survey of 2,336 Examples [Označava li kephalē ('glava') u grčkoj literaturi 'izvor' ili 'vlast nad'? Istraživanje 2.336 primjera], u: *Trinity Journal*, 6 (1985), 38-59; Wayne GRUDEM, The Meaning of Κεφαλή ('Head'): A Response to Recent Studies [Značenje riječi Κεφαλή ('glava'): odgovor na nedavne studije], u: *Trinity Journal*, 11 (1990), 3-72; Joseph A. FITZMYER, Kephale in 1 Corinthians 11:3 [Kephale u 1 Korinćanima 11,3], u: *Interpretation*, 47 (1993), 52-59.

Osim u navedenim poslanicama, metafore glave i tijela upotrebljavaju se za Krista i Crkvu i u poslanicama Kološanima i Efežanima.²³ Slikom „tijela“ (*sōma*) Crkva se označava u Kol 1,18.24; 2,19; 3,15 i u Ef 1,23; 2,16; 3,6; 4,4.12.16; 5,23.30, dok se slika „glave“ (*kefalē*) upotrebljava za Krista u Kol 1,18; 2,10.19 i u Ef 1,22; 4,15; 5,23. Metafore se pojavljuju zajedno u Kol 1,18; 2,19 i u Ef 1,22-23; 4,15-16, kao i u našem odlomku – Ef 5,23 – gdje se Krista izričito opisuje kao glavu tijela, koje je Crkva. Tako se kombinacija metafora glave i tijela za Krista i Crkvu pojavljuje tek u kasnijim Pavlovim spisima i predstavlja posebnost poslanica Kološanima i Efežanima. Budući da je Efežanima 5,21-33 jedan od pet odlomaka u poslanicama Kološanima i Efežanima u kojima se metafore glave i tijela upotrebljavaju za Krista i Crkvu, važno je pobliže ispitati njihovu upotrebu u navedenim spisima.

Veza između metafora „glave“ i „tijela“ u Kološanima i Efežanima predstavlja korak dalje u odnosu na Prvu poslanicu Korinćanima i Poslanicu Rimljanima te je vjerojatno inspirirana grčko-rimskom metaforikom. Naime, u klasičnim su se tekstovima ove metafore koristile za označavanje jedinstva pojedinaca unutar ljudskog društva te za prikaz odnosa između države (kao „tijela“) i cara (kao „glave“).²⁴ U Kološanima i Efežanima metafora „glave“ ukazuje na vrhovništvo i vlast Krista nad čitavim kozmosom (Kol 2,10; Ef 1,22), a posebno nad Crkvom (Kol 1,18; 2,19; Ef 1,22-23; 4,15-16).²⁵ Krist je „glava svakoga Vrhovništva i Vlasti“ (Kol 2,10) i „Glava Tijela, Crkve; on je Početak, Prvorođenac od mrtvih, da u svemu bude Prvak“ (Kol 1,18). Bog ga je uskrisio od mrtvih, posjeo sebi zdesna, sve mu podložio pod noge, „a njega postavi – nad svime – Glavom Crkvi, koja je Tijelo njegovo“ (Ef 1, 22-23). Dakle, Krist ima vlast nad svim stvarima kao njihova „glava“, ali samo se Crkva naziva njegovim „tijelom“.

²³ Postoje prijepori oko autorstva ovih pisama: dok ih neki teolozi pripisuju Pavlu, drugi smatraju da poslanice Kološanima i Efežanima pripadaju deuteropavlovskim spisima; usp. Frederick F. BRUCE, *The Epistles to the Colossians, to Philemon, and to the Ephesians* [Poslanice Kološanima, Filemonu i Efežanima], 28-34. 237-240; Markus K. BARTH, *Ephesians 1-3. A New Translation with Introduction and Commentary* [Efežanima 1-3. Novi prijevod s uvodom i komentarom], Garden City, NY, 1974, 36-41.

²⁴ Usp. John K. MCVAY, *Biblical Metaphors for the Church and Adventist Ecclesiology* [Biblijske metafore za Crkvu i adventistička ekleziologija], u: *Andrews University Seminary Studies*, 44 (2006), 285-315, ovdje 292. Više o ovoj metafori vidi u: Stephen F. BEDALE, *The Theology of the Church* [Teologija Crkve], u: Frank L. CROSS (ed.), *Studies in Ephesians*, London, 1956, 64-75; Herman RIDDERBOS, *Paul. An Outline of his Theology* [Pavao, pregled njegove teologije], London, 1977, 376-387; Gosnell L.O.R. YORKE, *The Church as the Body of Christ in the Pauline Corpus*, 1-7; Gregory W. DAWES, *The Body in Question*, 122-167; Edmundo DE LOS SANTOS, *La novedad de la metáfora 'kefalé-sōma' en la carta a los Efesios* [Novost metafore 'kefalé-sōma' u Poslanici Efežanima], Roma, 2000, 361-367; Jill E. MARSHALL, *Community Is a Body: Sex, Marriage, and Metaphor in 1 Corinthians 6:12-7:7 and Ephesians 5:21-33* [Zajednica je tijelo: seks, brak i metafora u 1 Korinćanima 6,12-7,7 i Efežanima 5,21-33], u: *Journal of Biblical Literature*, 34 (2015), 833-847.

²⁵ Usp. Gosnell L.O.R. YORKE, *The Church as the Body of Christ in the Pauline Corpus*, 110-111.

Time se uspostavlja poseban odnos između Krista i Crkve koji nadilazi sva druga stvorenja.²⁶ Crkva pripada Kristu – ona je „tijelo Kristovo“ (Ef 4,12; usp. 1 Kor 6,15; 12,27), „tijelo njegovo“ (Kol 1,24; Ef 1,23) i „punina Onoga“ (Ef 1,23) koji njom suvereno vlada.²⁷ Dok se u Kološanima pažnja prvenstveno posvećuje kozmičkoj ulozi i značenju Krista (1,19; 2,9), u poslanici Efežanima razmatra se što to znači za Crkvu kao njegovo tijelo: prema Efežanima 1,23 Crkva je *plērōma* („punina“) Kristova i „ima službu koju treba ispuniti među svim stvorenjima, osobito među vrhovništvima i vlastima“²⁸ (usp. Ef 1,4; 2,1-7; 3,10; 6,12-20).

U Kološanima i Efežanima, metafora glave ne označava samo Kristovo vrhovništvo, već također ukazuje na to da je on izvor života i rasta Crkve. Kao što glava upravlja rastom ljudskoga tijela i usmjerava ga, Krist ujedno predstavlja i vrhovnu vlast nad Crkvom i izvor njezine životnosti. Po Duhu, Krist Crkvu ispunjava različitim milosnim darovima (Kol 1,24; Ef 1:23; 4,4-16; usp. 1 Kor 12 i Rim 12) čija je svrha njegovati jedinstvo i ljubav (Ef 4, 4-16; 5,21-33; Kol 3,12-15) i poticati rast Crkve (Ef 4, 4-16; Kol 2,19). Crkva raste od Krista, svoje glave, „rastom Božjim“ (Kol 2,19), ali njezin rast ovisi i o aktivnom sudjelovanju svakog od njezinih dijelova. Vjernici se pozivaju na izgrađivanje „tijela Kristova“ (Ef 4,12) dok zajedno ne dosegnu savršenstvo i ne prispiju „do mjere uzrasta punine Kristove“ (Ef 4,13). Poziva ih se da porade da „sve uzraste u Njega, koji je Glava, Krist, od kojega sve Tijelo, usklađeno i povezano svakovrsnim zglobovima zbrinjavanja po djelotvornosti primjerenoj svakom pojedinom dijelu, promiče svoj rast na sazidaivanje u ljubavi“ (Ef 4,15-16). U slici Crkve kao tijela koje raste od svoje glave, odnos između Krista i kršćana prikazan je kao organski, dinamičan i aktivan. Iako Crkva promiče svoj rast, ona to čini u ovisnosti o „glavi“: Krist je izvor iz kojega se tijelo hrani i cilj ka kojemu raste.²⁹

²⁶ Usp. Gregory W. DAWES, *The Body in Question*, 141.

²⁷ Usp. Frank THIELMAN, *Ephesians*, 113-114.

²⁸ Usp. Markus K. BARTH, *Ephesians 1-3*, 33. Vidi i Frederick F. BRUCE, *The Epistles to the Colossians, to Philemon, and to the Ephesians*, 231.

²⁹ Usp. John Paul HEIL, *Ephesians. Empowerment to Walk in Love for the Unity of all in Christ* [Efežanima. Osnajenje za hod u ljubavi za zajedništvo svih u Kristu], Leiden – Boston, 2007, 242. Osim slike tijela, Crkva je u Efežanima prikazana kroz razne druge slike, od kojih su mnoge međusobno isprepletene i podrazumijevaju organizam koji raste, npr. „jedan novi čovjek“ (2,15), „savršen čovjek“ (4,13), „ukućani Božji“ (kuća) (2,19), „građevina“ (2,21a), „hram svet u Gospodinu“ (2,21b) i „prebivalište Božje u Duhu“ (2,22); usp. Gary GROMACKI, *Paul's Ecclesiology of Ephesians* [Pavlova ekleziologija u Efežanima], in: *The Journal of Ministry and Theology* 19 (2015) 1, 82-115.

U Kološanima i u Efežanima Crkva nije prikazana tek kao lokalna zajednica vjernika, već kao sveopća Crkva – globalno tijelo vjernika (Ef 1,22-23; 2,15-16; 3,6).³⁰ Obje poslanice naglašavaju da su pogani, koji su ranije bili otuđeni od Boga, sada došli blizu u Kristu (Ef 2,11-22); unutar Crkve su Židovi i pogani ujedinjeni i pomireni (Kol 3,11-15; Ef 2,16; 3,6; 4,4-16), a pogani su sada punopravni članovi Kristova tijela, „sutijelo“ (*susōma*; Ef 3,6). Svi vjernici su „jedno tijelo“ (*hen sōma*; Kol 3,15; Ef 2,16; 4,4), a važnost jedinstva naglašena je u Efežanima 4,4-6: „Jedno tijelo i jedan Duh – kao što ste i pozvani na jednu nadu svog poziva! Jedan Gospodin! Jedna vjera! Jedan krst! Jedan Bog i Otac sviju, nad svima i po svima i u svima!“.

Metafore glave i tijela u Efežanima 5,21-33 upotpunjuju i nadograđuju prikaz odnosa između Krista i Crkve u Kološanima, Efežanima i u cjelokupnom Pavlovom korpusu. U kontekstu „kućnih pravila“ i teme ženine „podložnosti“ mužu, u prvom se dijelu odlomka (Ef 5,21-24) naglašava značenje „glave“ u smislu vođe i poglavara, ističući Kristovu vlast i vodstvo nad Crkvom. U drugom dijelu (Ef 5,25-33), u okviru govora o „ljubavi“, do izražaja dolazi značenje „glave“ kao „izvora“, prikazujući Krista kao onoga koji hrani i njeguje Crkvu i služi kao izvor njezina života. Na taj se način u Efežanima 5,21-33 ujedanjuju dva značenja „glave“ koja se za Krista upotrebljavaju u ranijim dijelovima poslanice: poglavar (Ef 1,22-23) i izvor (Ef 4,15-16).³¹

Ipak, slike metafora glave i tijela u Efežanima 5,21-33 donekle se razlikuju od onih u drugim odlomcima poslanica Efežanima i Kološanima. Dok se u Kološanima 2,19 i Efežanima 4,15-16 Crkva opisuje kao „tijelo“ koje raste od „glave“ kako bi doseglo savršenstvo i prispjelo „do mjere uzrasta punine Kristove“ (Ef 4,13), u Efežanima 5 koriste se slike Krista koji posvećuje, čisti i prikazuje sebi svoje tijelo (r. 25-27); Krista koji svoje tijelo hrani i njeguje (r. 29); i Krista, glave, koji je „jedno“ s svojim tijelom – Crkvom (r. 31-32). Ono što je zajedničko Efežanima 5,21-33 i drugim odlomcima u Kološanima i Efežanima je prikaz ovisnosti Crkve o Kristu. Crkva, kao tijelo, ne može rasti bez Krista, ona raste „od“ glave i samo u vezi s njim. Isto tako, Crkva se ne može očistiti ili posvetiti bez Krista i ovisi o njemu da je hrani i njeguje, čime se naglašava životna veza između Krista i Crkve. Međutim, dok je u Kološanima 2,19 i

³⁰ Usp. Markus K. BARTH, *Ephesians 1-3*, 33; Frederick F. BRUCE, *The Epistles to the Colossians, to Philemon, and to the Ephesians*, 237; Frank THIELMAN, *Ephesians*, 110.

³¹ Usp. Gregory W. DAWES, *The Body in Question*, 131. 147; Andrew LINCOLN, *Ephesians*, 369; Aldo MARTIN, *La tipologia adamica nella lettera agli Efesini* [Adamovska tipologija u Poslanici Efežanima], Roma, 2005, 279.

Efežanima 4,15-16 naglasak na rastu tijela – procesu koji nam je poznat iz svakodnevnog iskustva – u Efežanima 5 se naglasak stavlja na drugi aspekt, također poznat iz svakodnevnog života: na čišćenje i ishranu tijela. Baš kao što se tijelo mora držati čistim i hraniti da bi živjelo i napredovalo, tako i Crkva ovisi o Kristu, svojoj glavi, kao izvoru i izvoditelju tih radnji usmjerenih održanju. Ova životna veza izražena je u Efežanima 5,31-32 slikom glave i tijela koji su „jedno“. U Poslanici Rimljanima, Prvoj poslanici Korinćanima, Poslanici Kološanima i drugdje u Poslanici Efežanima, naglasak je uglavnom na horizontalnom jedinstvu tijela – jedinstvu njegovih udova i svih sastavnih dijelova (usp. Kol 3,15; Ef 2,15-16; 3,6; 4,4). Za razliku od toga, u Efežanima 5,31-32 se snažno naglašava vertikalno jedinstvo, jedinstvo između glave i tijela, koji su „jedno tijelo“. Obje dimenzije jedinstva bitne su za život Crkve, Kristova tijela, koje ne može živjeti i rasti bez uzajamne suradnje svih svojih udova i dijelova, kao ni bez svoje glave.

Nakon razmatranja značaja metafora „glave“ i „tijela“ korištenih za Krista i Crkvu u kontekstu pavlovskih tekstova, može se zaključiti da se njihova upotreba u Efežanima 5,21-33 uvelike podudara s njihovom širom primjenom u pavlovskim spisima. Takva je upotreba osobito slična funkciji koju imaju u poslanicama Kološanima i Efežanima, u kojima su ove metafore međusobno povezane.

2.2. Posvećenje, očišćenje i predstavljanje tijela (Ef 5,26-27)

Prema Efežanima 5,25-27, Krist je umro kako bi posvetio i očistio Crkvu te kako bi je sebi predstavio slavu, svetu i bez mane. Jezik povezan sa svetošću i čistoćom koji dominira ovim redcima očito ima ritualan prizvuk, što je u skladu s činjenicom da se u kasnijim pavlovskim tekstovima „pojam svetosti približava pojmu čistoće“.³²

Posvećenje Crkve postiže se očišćenjem „kupelji (*loutron*) vode uz riječ“, što se često tumači kao aluzija na krštenje, budući da se imenica *loutron* pojavljuje kao referenca na krštenje

³² Otto PROCKSCH – Karl Georg KUHN, ἅγιος ἀγιάζω ἁγιασμός ἁγιότητος ἁγιωσύνη, u: *Theological Dictionary of the New Testament*, I, Grand Rapids, MI, 1964, 88-115, ovdje 112. Vidi i George LYONS, Church and Holiness in Ephesians [Crkva i svetost u Efežanima], u: Kent E. BROWER – Andy JOHNSON (eds.), *Holiness and Ecclesiology in the New Testament*, Grand Rapids, MI – Cambridge, UK, 2007, 238-256.

u Titu 3, 5.³³ Glagoli *hagiazō* („posvetiti“) i *katharizō* („očistiti“), naglašavaju da je Kristovom smrću Crkva očišćena od grijeha i odijeljena za Boga.³⁴ Ovi su glagoli prilično rijetki u pavlovskim tekstovima. Prvi, *hagiazō*, također se pojavljuje u Rim 15,16; 1 Kor 1,2; 6,11; 7,14-2x; 1 Sol 5,23; 1 Tim 4,5; i 2 Tim 2,21, dok glagol *katharizō* pronalazimo u 2 Kor 7,1 i Tit 2,14. Međutim, posvećenje i očišćenje teme su koje se u Pavlovom korpusu ponavljaju, pa se tako vjernici opisuju „posvećenima (*hēgiasmenois*) u Kristu Isusu“ (1 Kor 1,2)³⁵ koji „sebe daje za nas da nas otkupi od svakoga bezakonja i očisti (*katharisē*) sebi Narod izabrani koji revnuje oko dobrih djela“ (Tit 2,14). Osim u Efežanima 5,26, pojmovi posvećenja i očišćenja pojavljuju se zajedno u nekoliko drugih Pavlovih odlomaka, doduše uz korištenje nešto drukčije terminologije. U 1 Korinćanima 6,11, Pavao kaže vjernicima: „(...) oprali ste se (*pelousasthē*), (...) posvetili ste se (*hēgiasthēte*), (...) opravdali ste se u imenu Gospodina našega Isusa Krista i u Duhu Boga našega“.³⁶ Na sličan način, i u 2 Timoteju 2,21 čitamo: „Očisti (*ekkatharē*) li se dakle tko od toga, bit će posuda (*skeuos*) časna, posvećena (*hēgiasmenon*), korisna Gospodaru, za svako dobro djelo prikladna“.

Nakon posvećenja i očišćenja, u Efežanima 5, Krist Crkvu sebi „predstavlja“. Tema predstavljanja nekoga Bogu, Kristu ili drugome, uobičajena je u pavlovskim tekstovima. Glagol *paristēmi* u Pavlovom se korpusu pojavljuje 16 puta, a – osim u Rim 16,2 i 2 Tim 4,17 – označava privođenje, predstavljanje i/ili predavanje nekoga Bogu ili Kristu te stajanje pred Bogom (Rim 6,13-2x; 6,16; 6,19-2x; 12,1; 14,10; 1 Kor 8,8; 2 Kor 4,14; 11,2; Ef 5,27; Kol 1,22, 1,28; 2 Tim 2,15).³⁷ Uz poziv na svetost (usp. Ef 1,4), poziv da budemo besprijeekorni (tj. bez mane), tema je koja se ponavlja u pavlovskim tekstovima (usp. Fil 2,15; 3,6; 1 Sol 2,10; 1 Tim 3,10; Tit 1,6-7), osobito u smislu čistoće i besprijeekornosti u pripremi za Gospodinov

³³ Usp. Thomas K. ABBOTT, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistles to the Ephesians and to the Colossians*, 168-169; Frederick F. BRUCE, *The Epistles to the Colossians, to Philemon, and to the Ephesians*, 388; Ernest BEST, *A Critical and Exegetical Commentary on Ephesians*, 542-543.

³⁴ Markus K. BARTH, *Ephesians 4–6*, 687. Više o glagolu *hagiazō* vidi u Otto PROCKSCH – Karl Georg KUHN, ἁγίως ἁγιασμός ἁγιότητος ἁγιωσύνη, 111-112. Za glagol *katharizō* vidi Friedrich HAUCK – Rudolf MEYER, καθαρὸς καθαρίζω καθαίρω καθαρότης ἀκάθαρτος ἀκαθαρσία καθαρισμός ἐκκαθαίρω περικάθαρμα, u: *Theological Dictionary of the New Testament*, III, Grand Rapids, MI, 1966, 413-426.

³⁵ Štoviše, pripadnici kršćanske zajednice u Pavlovim se poslanicama često nazivaju „svecima“ (Rom 1,1.7; 8,27; 15,25-26.31; 16,2.15; 1 Kor 1,2; 6,1-2; 14,33; 16,1.15; 2 Kor 1,1; 8,4; 9,1.12; 13,12; Ef 1,1.4.15.18; 2,19; 3,8.18; 4,12; 5,3; 6,18; Fil 1,1; 4,21-22; Kol 1,2.4.12.22.26; 1 Sol 3,13; 2 Sol 1,10; 1 Tim 5,10; Flm 1,5.7).

³⁶ Pavao referencu na krštenje vjerojatno donosi i u 1 Korinćanima 6,11; usp. Andrew LINCOLN, *Ephesians*, 375; Frank THIELMAN, *Ephesians*, 383.

³⁷ Ovaj glagol sadrži aluziju na sudski postupak, a često se povezuje sa „službom“; usp. Georg BERTRAM – Bo REICKE, παρίστημι παριστάνω, 840.

dolazak (usp. 1 Sol 3,13; 5,23; 1 Kor 1, 8; Fil 1,10). U Efežanima 5,27, ta se besprijeckornost izražava pridjevom *amōmos*, koji se koristi uz *hagios* („svet“), a te se dvije riječi pojavljuju zajedno i u Efežanima 1,4, gdje se kaže kako nas Bog „sebi izabra prije postanka svijeta da budemo sveti i bez mane (*hagious kai amōmous*) pred njim, u ljubavi“, te u Kološanima 1,22, gdje se navodi kako je Krist u svom ljudskom tijelu, po smrti, izmirio vjernike, da ih „privede / predstavi“ (*parastēsai*) „sebi“ (*katenōpion autou*), „svete, bez mane“ (*hagious kai amōmous*) i besprigovorne.

Od posebne su važnosti za ovo istraživanje redci u kojima se posvećenje, očišćenje i predstavljanje odnose na tijela. Takve primjere nalazimo u 1 Solunjanima 4,4, gdje Pavao poziva vjernike neka znaju „svoje tijelo (*skeuos*)³⁸ posjedovati u svetosti (*en hagiasmō*) i poštovanju“; i u 2 Korinćanima 7,1, gdje opominje: „očistimo se (*katharisōmen*), ljubljani, od svake ljage tijela (*sarkos*) i duha te dovršimo posvećenje (*hagiōsunēn*) u strahu Božjemu.“ Prikaz u Efežanima 5,27 često se povezuje s prikazom zaručnice u 2 Korinćanima 11,2, gdje Pavao o crkvi u Korintu kaže da ju je zaručio s jednim mužem, kako bi je „kao čistu djevicu“ (*parthenon hagnēn*) „priveo / predstavio“ (*parastēsai*) Kristu. Međutim, često se zanemaruje da u Rimljanima 6,13-19 i 12,1 Pavao govori o prikazivanju „tijela“ i „udova“ tijela. U Rimljanima 6,13 on potiče vjernike da svoje udove (*melē*) ne „prikazuju / predaju“ (*paristanete*) grijehu „za oružje nepravde“, nego Bogu „za oružje pravednosti.“ Odjek ove opomene nalazimo i u Rimljanima 6,19 gdje ih poziva da, kao što su nekad „prikazali / predali“ (*parestēsate*) svoje udove (*melē*) „za robove nečistoći i bezakonju – do bezakonja“, tako ih sada trebaju „prikazati / predati“ (*parastēsate*) „za robove pravednosti – do posvećenja (*eis hagiasmon*)“. Sličan poziv čitamo i u Rimljanima 12,1: „Zaklinjem vas, braćo, milosrđem Božjim: prikažite (*parastēsai*) svoja tijela (*sōmata*) za žrtvu živu, svetu (*hagian*), Bogu (*tō theō*) milu – kao svoje duhovno bogoslužje.“ Redak Rimljanima 12,1 posebno je vrijedan pažnje jer govori o prikazivanju tijela kao „žrtve žive“, „svete“ i „Bogu“ mile. Ovaj izbor riječi uvelike nalikuje onome u Efežanima 5,27, gdje Krist Crkvu – svoje tijelo – predstavlja, odnosno prikazuje sebi, „slavnu“ (*endoxon*), „svetu“ (*hagia*) i „bez mane“ (*amōmos*).³⁹ Pojmovi slave, svetosti i besprijeckornosti dovode se

³⁸ Ovdje se za „tijelo“ zapravo koristi grčka riječ *skeuos* (posuda, pribor). Drugdje u pavlovskim tekstovima imenica *skeuos* koristi se kao metafora koja označava ljudska bića i njihova tijela (usp. Rim 9, 21-23; 2 Kor 4,7; 2 Tim 2,20-21).

³⁹ Pridjev *endoxos* se u pavlovskim spisima pojavljuje još samo u 1 Korinćanima 4,10, odnoseći se na osobe koje su „člašćene“ tj. poštovane (vidi također LXX 1 Sam 22,14; 23,19 ecc.). Nalazimo ga još na dva mjesta u Novom zavjetu: u Luki 7,25 koristi se za „sjaunu“ odjeću; u Luki 13,17 za „slavna“ tj. hvalevrijedna djela.

u vezu s tijelima u više Pavlovih odlomaka, između ostalih u Fil 3,21, 1 Kor 7,34 i 1 Sol 5,23. U Filipljanima 3,21, Pavao kaže da će Krist „snagom kojom ima moć sve sebi podložiti (...) preobraziti ovo naše bijedno tijelo i suobličiti ga tijelu svomu slavnemu (*tō sōmati tēs doxēs autou*)“; u 1 Korinćanima 7,34, Pavao piše da „žena neudana i djevica brine se za Gospodnje, da bude sveta i tijelom (*hagiai kai tō sōmati*) i duhom.“ U 1 Solunjanima 5,23 naglašava se posvećenje i očuvanje bespriječnosti duha, duše i tijela za dolazak Krista: „A sam Bog mira neka vas posvema posveti (*hagiasai*) i cijelo vaše biće – duh vaš i duša i tijelo (*sōma*) – neka se bespriječnim (*amemptōs*), savršenim sačuva za dolazak Gospodina našega Isusa Krista“.

Pregledom tekstova u kojima se pojmovi posvećenja, očišćenja i predstavljanja primjenjuju na tijela može se zaključiti da je u okviru slika pavlovskih spisa sasvim moguće Crkvu zamisliti kao tijelo koje je Krist posvetio, očistio i predstavio sebi slavnu, svetu i bez mane.

2.3. Njegovanje tijela (Ef 5,29-30)

Nakon poticaja muževima da ljube svoje žene kao vlastita tijela, Pavao u Efežanima 5,29-30 govori o hranjenju i njegovanju tijela: „Ta nitko nikada ne mrzi svoga tijela (*sarka*), nego ga hrani i njeguje kao i Krist Crkvu. Doista, mi smo udovi (*melē*) njegova Tijela (*sōματος*)!“ Ovdje vidimo prijelaz sa slika posvećenja i očišćenja na slike njegovanja i hranjenja tijela. Krist „njeguje“ Crkvu – svoje tijelo – a time i svakog vjernika koji je njezin član.⁴⁰ Oba korištena glagola, *ektrepō* i *thalpō*, nalazimo samo na još po jednom mjestu u Pavlovim poslanicama i u čitavom Novom zavjetu, a oba izražavaju brigu ili njegovanje, kao u slučaju odgoja djece. Glagol *ektrepō* ponovno se pojavljuje u Efežanima 6,4, gdje se očeve potiče da „odgajaju“ svoju djecu stegom i urazumljivanjem Gospodnjim, dok glagol *thalpō* nalazimo u 1 Solunjanima 2,7, gdje Pavao uspoređuje svoje djelovanje u Solunu s nježnošću majke koja „hrani i njeguje“ svoju djecu. Sličan koncept njegovanja, brige i hranjenja izražen je u Kološanima 2,19, gdje se kaže da Crkva, kao tijelo Kristovo, raste od glave, „zbrinuta“ (*epichorēgoumenon*) i povezana svojim zglobovima i svezama. Kao u Kološanima 2,19, tako i u Efežanima 5,29, izvor iz kojega se Crkva hrani, i o čijoj brizi ovisi njezin opstanak, je njegova

⁴⁰ U pavlovskim se tekstovima vjernici često uspoređuju s udovima jednog tijela, Kristova tijela, tj. Crkve (Rim 12,4-5.12; 1 Kor 6,15; 12,12-2x.14.18.19.20.22.25.26-4x.27). Efežanima 5,30 jedino je mjesto u Efežanima gdje se kršćani izričito opisuju kao takvi (usp. Ef 4,16 gdje nalazimo riječ *meros* „dio“).

glava – Krist. Prema nekim egzegetskim tumačenjima, moguće je da se u Efežanima 5,29 aludira na euharistijsku hranu koju Krist daje Crkvi (usp. 1 Kor 10,16-17; 11,24).⁴¹

2.4. Veliko otajstvo: biti jedno tijelo (Ef 5,31-32)

Posljednja slika ovog odlomka slika je muža i žene koji postaju „jedno tijelo“ (*sarka mian*; 5,31), uprizorena citatom iz LXX Postanka 2,24. Autor ovom slikom prikazuje Krista i Crkvu, govoreći o velikom „otajstvu“ (*mystērion*; usp. 1, 9; 3,3-4.9; 6,19).⁴² Nadovezujući se na sve o čemu se u ovom radu raspravljalo, to otajstveno jedinstvo Krista i Crkve možemo zamisliti kao jedinstvo „glave“ i „tijela“: Krist i Crkva – slavna, sveta i bez mane – sjedinjeni su kao „jedno tijelo“.

Kao što je ranije spomenuto, tema jedinstva Crkve, unutar koje različiti udovi (tj. članovi) čine „jedno tijelo“, značajna je u Pavlovom korpusu (npr. *hen sōma* – „jedno tijelo“ – u Rim 12,4; 1 Kor 10,17; 12,12-13.20; Kol 3,15; Ef 2,16; 4,4; usp. *sussōmos* u Ef 3,6 i „jedan novi čovjek“ u Ef 2,15). U Efežanima se ujedinjenje Židova i pogana u jedno tijelo Kristovo naziva „otajstvom“, koje je bilo „pred vjekovima skriveno u Bogu“, a sada je obznanjeno svima (usp. Ef 3,3-4.9; usp. 2,16). U Efežanima 5,31-32 se, međutim, ne naglašava međusobni odnos i jedinstvo među udovima tijela (tj. članovima Crkve), već jedinstvo između glave i tijela. Veliko otajstvo je upravo jedinstvo Krista i Crkve u jednom tijelu: kao što „njih dvoje“ – muž i žena – bivaju „jedno tijelo“ (Post 2,24), i kao što od „dvojice“ – vjerujućih Židova i pogana – sazda „jednoga novog čovjeka“ u Kristu (Ef 2,15), tako su i „dvoje“ – Krist i Crkva – „jedno tijelo“ (Ef 5, 31-32).

Slika u Efežanima 5,31-32 priziva slike iz poslanica Efežanima 4,15-16 i Kološanima 2,18-19, gdje je upravo jedinstvo tijela – Crkve – s glavom, Kristom, ono što omogućuje tijelu da raste od Boga, odnosno „rastom Božjim“ (usp. Ef 2,16; 4,4.16; Kol 2,19; 3,15). Ovo organsko i životno jedinstvo naziva se u Efežanima 5 velikim otajstvom što podsjeća na 1,9-10, gdje je „otajstvo“ (*mystērion*) Božje volje „po dobrohotnom naumu“ njegovu opisano kao plan „da se provede punina vremena: uglaviti (*anakephalaiōsasthai*) u Kristu sve – na nebesima i na zemlji.“ Odlomak Efežanima 5,31-32, koji prikazuje Krista, glavu, sjedinjenu s njegovim

⁴¹ Vidi Markus K. BARTH, *Ephesians 4-6*, 635.

⁴² Prema Thielmanu, izraz *mysterion* („otajstvo“) odnosi se u općem smislu na Božju milostivu objavu svome narodu o nečemu što nikako ne bi mogli znati, da im to on nije obznanio (usp. Dn 2,17-30)“; Frank THIELMAN, *Ephesians*, 63.

tijelom, Crkvom, predstavlja ključni trenutak u ispunjenju ovog nauma, ukazujući ne samo na to da su mnogi različiti udovi, dijelovi tkiva Crkve, ujedinjeni unutar tijela Crkve, već i da je Crkva, kao Kristovo tijelo, otajstveno sjedinjena s Kristom – glavom, nagovješćujući tako konačno ispunjenje Božjeg nauma, kada će se sve sjediniti u Kristu, Glavi „nad svime“ (Ef 1,22; usp. Kol 1,17).⁴³

Zaključak

U ovom se radu metafore u Efežanima 5,21-33 preispituju unutar šireg konteksta Pavlovih poslanica. Istraživanje potvrđuje da se u Efežanima 5,21-33 odnos između Krista i Crkve prikazuje isključivo kroz metafore glave i tijela. Pokazuje da se te metafore – zajedno s povezanim slikama „jednog tijela“, posvećenja, očišćenja, predstavljanja i njegovanja tijela – u potpunosti uklapaju u širi prikaz odnosa između Krista i Crkve u Pavlovim poslanicama.

Metafore glave i tijela se, naime, koriste za Krista i Crkvu u Prvoj poslanici Korinćanima i u Poslanici Rimljanima (1 Kor 11,3; 12,12-27; Rim 12,4-8) te se pojavljuju zajedno u poslanicama Kološanima (1,18; 2,19) i Efežanima (1, 22-23; 4,15-16), gdje označavaju životnu vezu između Krista i Crkve: on je ujedno i vrhovna vlast i izvor života i rasta Crkve. Međutim, dok se u Kološanima 2,19 i Efežanima 4,15-16 Crkva opisuje kao „tijelo“ koje raste od „glave“, u Efežanima 5 koriste se slike Krista koji posvećuje, čisti i prikazuje sebi svoje tijelo (r. 25-27), Krista koji njeguje tijelo i hrani ga (r. 29) i Krista, glave, koji je „jedno“ s Crkvom, svojim tijelom (r. 31-32).

Temeljitija analiza redaka Efežanima 5,26-27, 29-33 u kontekstu Pavlovih poslanica navodi na zaključak da je, u okviru Pavlovih slika, bilo sasvim moguće Crkvu zamisliti kao tijelo koje je Krist posvetio, očistio i sebi predstavio slavno, sveto i bez mane. U brojnim se tekstovima unutar Pavlovog korpusa govori o posvećenju, čišćenju te o prikazivanju svetih i besprijekornih tijela, odnosno udova tijela, Bogu ili Kristu (1 Sol 4,4; 5,23; 1 Kor 7,34; 2 Kor 7,1; Rim 6,13-19; 12,1). Briga za Crkvu – tijelo Kristovo – spominje se u Kološanima 2,19 i u Efežanima 5,29: izvor iz kojega se to tijelo hrani, i o čijoj brizi ovisi njegov opstanak, je njegova glava – Krist. Naposljetku, dok je u Rimljanima, 1 Korinćanima, Kološanima i drugdje u

⁴³ Usp. Peter T. O'BRIEN, *The Letter to the Ephesians*, 434; John Paul HEIL, *Ephesians*, 253.

Efežanima naglašeno horizontalno jedinstvo tijela (Rim 12,4; 1 Kor 10,17; 12,12-13.20; Kol 3,15; Ef 2,15-16; 3,6; 4,4), u Efežanima 5,31-32 naglašava se vertikalno jedinstvo, navodeći da su „glava“ i „tijelo“ – „jedno tijelo“. To otajstveno jedinstvo nagovještaj je konačnog ispunjenja Božjeg nauma, kada će se sve sjediniti u Kristu, Glavi „nad svime“ (Ef 1,22; usp. Kol 1,17).

U svom radu „The Bride of Christ: A Problematic Wedding“ [Kristova nevjesta: problematično vjenčanje] Carolyn Osiek zagovara odbacivanje svadbenih slika u Efežanima 5,21-33 jer potiču muškarce da se poistovjećuju s Kristom, a žene s Crkvom, navodeći na taj način na zaključak kako je „Bog ultimativni muškarac“.⁴⁴ Rezultati ovog istraživanja govore u prilog takvom odbacivanju, potvrđujući da odlomak Efežanima 5,21-33 ne sadrži svadbene slike. Osim toga, Ksenija Magda primjećuje kako „pozivajući efeške muževe da ljube svoje žene kao vlastita tijela, Pavao donosi – u kulturološkom smislu – istinski subverzivnu poruku (...) Premda su njegove riječi u skladu s tradicionalnim kulturološkim očekivanjima od žena, on 'poglavarstvo' muža preoblikuje u služenje u sebedarnoj ljubavi i poštovanju prema ženi, po uzoru na Krista koji je sebe predao za Crkvu, podlažući se potrebama drugih“.⁴⁵ Efežanima 5,21-33 vrlo je moćan odlomak, „lijep, ali opasan tekst“.⁴⁶ Nadam se da će ovo istraživanje nadahnuti i potaknuti daljnju raspravu na ovu temu te možda doprinijeti i pomaku ka njegovu drukčijem tumačenju i upotrebi, kako u smislu muško-ženskih odnosa, tako i u smislu procjene uloge i službi žena u Crkvi.

⁴⁴ Carolyn OSIEK, The Bride of Christ (Ephesians 5:22-33): A Problematic Wedding, u: *Biblical Theology Bulletin* 32 (2002), 29-39, ovdje 38.

⁴⁵ Ksenija MAGDA, *Blessing the Curse? A Biblical Approach for Restoring Relationships in the Church*, Carlisle, 2020., 142.

⁴⁶ Carolyn OSIEK, The Bride of Christ (Ephesians 5:22-33), 29.

Abstract

It is widely accepted among scholars that in Ephesians 5:21-33, two intertwined representations of Christ and the Church emerge: Christ is portrayed as the “head” and the “bridegroom”, while the Church is depicted as his “body” and his “bride”. The nuptial imagery present in the text is often used to argue that only men can represent Christ in ordained ministry. This paper reassesses the metaphors in Ephesians 5:21-33 by examining the broader context of the Pauline epistles. It argues that there is no nuptial imagery in the passage. Instead, Ephesians 5:21-33 represents the relationship between Christ and the Church exclusively through the head and body metaphors. The paper demonstrates that these metaphors integrate seamlessly into the broader metaphorical depiction of the relationship between Christ and the Church in the Pauline letters, particularly in Colossians and Ephesians, where the head and body metaphors are used together to signify the vital connection between Christ and the Church (Col 1:18; 2:19; Eph 1:22-23; 4:15-16). While in Colossians and Ephesians, this vital link between “head” and “body” is expressed through the image of growth (Col 2:19; Eph 4:15-16), in Ephesians 5 the focus shifts to the sanctification, purification, presentation and care for the body. Furthermore, while elsewhere in Pauline literature the horizontal unity of the “body” is emphasized (Rom 12:4; 1 Cor 10:17; 12:12, 13, 20; Col 3:15; Eph 2:15-16; 3:6; 4:4), Ephesians 5:31-32 emphasizes vertical unity by stating that the “head” and the “body” are “one flesh.”

Key-words: Ephesians, Nuptial Imagery, Head Metaphor, Body Metaphor, Feminist Criticism.

Objavljivanje ove publikacije podržala je Ekumenska inicijativa žena iz Omiša, Hrvatska. Sadržaj publikacije odražava isključivo stavove njihovih autorica i ne predstavlja nužno i službene stavove EIŽ-a.

Članak je objavljen u: *Feministička teologija - Misao i praksa u kontekstima Srednje i Istočne Europe. Zbornik radova* (ur. Katica Knezović - Ksenija Magda - Irena Sever Globan - Bruna Velčić), u izdanju ESWTR - CS i TFMVI, Zagreb, 2025, str. 307-328.